

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія авіаційного і радіоелектронного обладнання

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Електричні системи і мережі»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

***141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка
(Електромеханіка)***

**За темою № 8 - Регулювання частоти й активної потужності в
електроенергетичній системі**

Кременчук 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного коледжу
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 28.08.2023 № 1

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з технічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання, протокол від 28.08.2023 № 1.

Розробник:

Викладач циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання, к.т.н., доцент, викладач вищої категорії, Шокарьов Д.А.

Рецензенти:

- 1. К.т.н., спеціаліст вищої категорії, викладач-методист циклової комісії авіаційного і радіоелектронного обладнання Шмельов Ю. М.*
- 2. К.т.н., професор, завідувач кафедрою електричних станцій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Лазуренко О.П.*

План лекції:

1. Регулювання напруги в електричних мережах. Загальні положення.
2. Принципи регулювання напруги в мережі.
3. Способи і засоби регулювання напруги.
4. Питання для самоконтролю.

Література:

Основна література:

1. Матвійчук А. Я. Електротехніка: навчально-методичний посібник/ Матвійчук А. Я., В. Л. Стінянський; Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2017. -270 с.
2. Міліх В. І. Електропостачання промислових підприємств: Підручник для здобувач вищої освіти ів електромеханічних спеціальностей / В.І. Міліх, Т.П. Павленко. – Харків: ФОП Панов А. М., 2016. – 272 с.
3. Сегеда М. С. Електричні мережі та системи / Третє видання, доповнене та перероблене. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 540 с.

Допоміжна література:

1. Шестеренко, В. Є. Електропостачання промислових підприємств. Посібник до курсового та дипломного проектування / Шестеренко В. Є., Шестеренко О. В. — Київ, 2015. — 424 с.
2. Електричні системи та мережі. Методичні вказівки до виконання курсового проектування районної електричної мережі для здобувач вищої освіти ів спеціальності 141 «Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка». /Укл.: А.П. Свірідов, Т.В. Величко – Кропивницький: ЦНТУ, 2019. – 80 с.
3. Козлов В. Д. Електрична частина станцій та підстанцій аеропортів: підручник / В. Д. Козлов, В. П. Захарченко, О. М. Тачиніна; за заг. ред. В. Д. Козлова.– К.: НАУ, 2018. – 312 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Міністерство енергетики України <http://mpe.kmu.gov.ua/>
2. Сервер Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

1. Регулювання напруги в електричних мережах. Загальні положення

Однією із важливих вимог до електропостачання являється забезпечення якості електроенергії, під яким розуміють прийнятність підведеної енергії для споживача.

Якість енергії характеризується визначеними показниками (ПЯЕ – показники якості енергії), які установлюються ДГСТом. Зміни напруги оцінюються так званим відхиленням напруги. Відхилення напруги V представляє собою різницю між фактичною і номінальною напругою мережі:

$$V = U - U_{ном},$$

у відносній формі записується так:

$$V = \frac{U - U_{ном}}{U_{ном}} \cdot 100\%$$

Відхилення напруги суттєво впливає на роботу електрифікованого обладнання і мереж та приводить до електромагнітної і технологічної складової економічного збитку:

для АД:

якщо $U \downarrow$, то $M_{вр} \downarrow$, $I \uparrow$, $Q \uparrow$, $\Delta P \uparrow$
якщо $U \uparrow$, то $M_{вр} \uparrow$, $I \downarrow$, $Q \downarrow$, $\Delta P \downarrow$,

для освітлювальних пристроїв:

$U \downarrow 10\% \Rightarrow F \downarrow 30\%$ (світовий потік $= F$)

$U \uparrow 10\% \Rightarrow T_{сл} \downarrow$ в 3 рази ($T_{сл}$ – термін служби).

В живлячих мережах зміна напруги буде призводити до зміни втрат потужності і енергії ($U_{var} = \Delta P_{var}$). Покажемо залежність зниження втрат потужності від підвищення напруги ($U \uparrow \Rightarrow \Delta P \downarrow$):

- втрати активної потужності при деякій напрузі U будуть рівні:

$$\Delta P = \frac{S^2}{U^2} r$$

Візьмемо втрати потужності при цій напрузі в відносних одиницях такими, що дорівнюють 1:

$$\Delta P = 1.$$

Припустимо, що в мережі з цими ж значеннями S і r напруга збільшилась на ΔU (або на відносне значення $\Delta \hat{U} = \frac{\Delta U}{U_{ном}}$). Тоді втрати

потужності в лінії складають (у відносних одиницях):

$$\Delta \hat{P}_{\Delta \hat{U}} = \frac{1}{(1 + \Delta \hat{U})^2} = \frac{1}{1 + 2\Delta \hat{U} + \Delta \hat{U}^2},$$

так як $\Delta U \ll U$, то $\Delta \hat{U}^2 \rightarrow 0$, тоді:

$$\Delta \hat{P}_{\Delta \hat{U}} = \frac{1}{1 + 2\Delta \hat{U}}.$$

Помножимо чисельник і знаменник на величину $(1 - 2\Delta U)$, тоді

$$\Delta \hat{P}_{\Delta \hat{U}} = \frac{1 - 2\Delta \hat{U}}{1 - 2\Delta \hat{U}^2}, \Delta \hat{U}^2 \rightarrow 0, \text{ тоді}$$

$$\Delta \hat{P}_{\Delta \hat{U}} \cong 1 - 2\Delta \hat{U} \quad (1).$$

Із виразу (1) можна зробити висновки:

Ступінь зниження втрат потужності в мережі приблизно в два рази більше ступені зміни напруги.

З урахуванням того, що при підвищенню напруги (U) в мережі постійні втрати потужності в трансформаторах збільшуються, сумарний ефект зниження втрат потужності при збільшенні напруги буде дещо нижчий, ніж у випадку (1).

Тому, в живлючих мережах за умовою зниження втрат потужності і енергії
раціонально підтримувати робочу напругу в мережі на максимально високому рівні.

Стандартом встановлено найбільша лінійна робоча напруга мережі поверх номінальної. Ці значення представлені в таблиці:

Номінальна напруга мережі, кВ	Значення крайньої допустимої напруги, $=K_p \cdot U_{ном}$
≤ 20	$1,2 \cdot U_{ном}$ (тобто +20%)
35÷220	$1,15 \cdot U_{ном}$
330	$1,1 \cdot U_{ном}$
500÷1100	$1,05 \cdot U_{ном}$

* зменшення K_p пов'язано з ізоляцією.

Висновок:

- 1) В мережах з напругою $U \leq 220$ кВ найбільш доцільно знижувати втрати потужності і енергії за рахунок підвищення рівня робочої напруги.
- 2) В розподільчих мережах допустимі рівні напруги визначені на основі оцінки збитків від зниження якості електроенергії. Стандартом встановлені межі змін (границі допустимих відхилень напруги) на затискачах електричних приймачів. В умовах нормального режиму ці межі дорівнюють:

Найменування електричних приймачів	$V_{доп}, \%$
Затискач освітлювальних пристроїв	$- 2,5 \dots + 5$
Затискачі електромашин і електроапаратів	$- 5 \dots + 10$
Затискачі інших електроприймачів	± 5

В післяаварійних режимах допускаються додаткове змінення напруги на 5%.

В електричних мережах проходять безперервні відхилення напруги з двох причин:

- внаслідок зміни режиму роботи енергетичних систем (електростанції, ПС, живлячих мереж);
- внаслідок технологічних, добових і сезонних змін електричних навантажень споживачів, що призводить до зміни втрат напруги в елементах мережі.

Для підтримки необхідного відхилення напруги в мережах всіх ступенів необхідно здійснювати регулювання напруги. Під регулюванням напруги розуміють процес зміни рівня напруги в характерних точках мережі за допомогою спеціальних технічних засобів.

2 Принципи регулювання напруги в мережі.

Регулювання напруги передбачається в живлячих і розподільчих мережах і проводиться незалежно. Але основна задача регулювання напруги в цих мережах різна:

- в живлячих мережах – зниження втрат потужності електроенергії.
- в розподільчих мережах – підтримання нормованих відхилень напруги на затискачах електричних приймачів.

Регулювання напруги може бути централізованим і місцевим.

Централізоване здійснюється в центрах живлення і змінює напругу у всій мережі.

Місьцеве регулювання здійснюється безпосередньо споживачем і змінення напруги (U) проходить тільки в локальній частині мережі.

Найбільш ефективне комбіноване управління.

* при виборі метода регулювання напруги необхідно враховувати характер змін навантажень на протязі доби і року. По цьому критерію застосовують 3 способи (метода) централізованого регулювання напруги:

- 1) метод стабілізації
- 2) змінний метод
- 3) метод зустрічного регулювання.

Метод стабілізації використовується на підприємствах з практично постійним рівнем навантаження.

Змінний метод застосовують на підприємствах, працюючих в одну зміну.

В більшості випадків підприємства працюють цілодобово, при цьому графіки їх навантаження на протязі зміни, доби і сезону суттєво змінюються. Для таких навантажень застосовується метод зустрічного (узгодженого) регулювання.

В основному графіки навантажень багатоступеневі. При цьому навантаження змінюється як на протязі доби так і року. В цих випадках застосовується зустрічне регулювання напруги, яке враховує як добове, так і сезонне змінення напруги. При такому врегулюванні в режимах найбільших і найменших навантажень напруга на шинах підстанцій відповідно збільшується або знижується. Такий метод регулювання є найбільш ефективним.

ПУЕ регламентує вимоги до параметрів змінення напруги при зустрічному регулюванні:

- на шинах ПС, від яких живляться розподільчі мережі середніх класів напруги ($> 1\text{kV} \dots = 35\text{kV}$), відхилення напруги повинно бути в період найбільших навантажень не більше 10% та при цьому $U_{\text{нн}} \text{ ПС}$ повинно бути не менше $1,05 U_{\text{ном}}$:

$$U_{\text{нн}} \geq 1,05 U_{\text{ном}}.$$

В період мінімальних навантажень (під ними підіймаються навантаження, які не перевищують 30% від $S_{\text{ном}}$) напруга на шинах ПС:

$$U_{\text{нн}} = U_{\text{ном}},$$

в післяаварійних режимах це значення:

$$U_{\text{нн}} = U_{\text{ном}}.$$

Вводиться поняття напруги з бажаними відхиленнями на стороні НН трансформатора:

$$V_{\text{тах нагр}}^{\text{жел}} = 5\%; V_{\text{тін нагр}}^{\text{жел}} = 0\%.$$

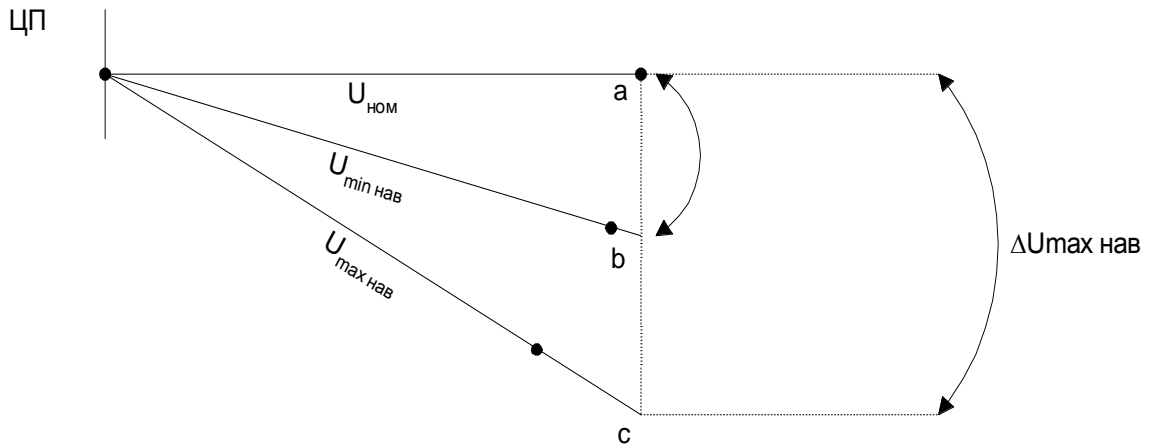
Сутність зустрічного регулювання напруги розглянемо на спрощеній схемі живлення споживачів місцевої розподільчої мережі від центра живлення (ГЗП або ПГВ – ПС глибокого вводу). При цьому ЦП (нейтральне живлення) підключається до мережі енергосистеми.

Представимо графік змінення напруги у вигляді епюр напруги, на яких по вісі ординат відкладаємо значенням відхилення напруги $V = f(\Delta U)$.

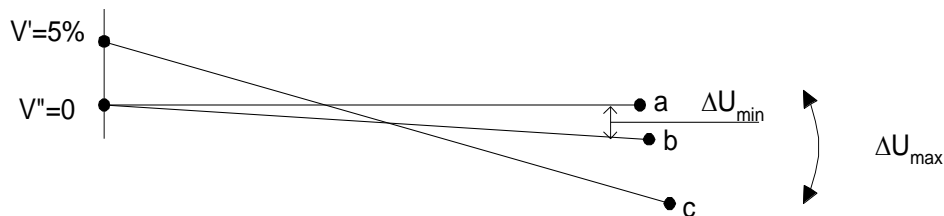
Графік побудуємо для двох режимів - найбільших і найменших навантажень. Відхилення напруги на шинах НН ПС позначені V' – для максимальних навантажень; V'' – для мінімальних навантажень. А відхилення напруги на затискачах споживачів відповідно V_{max} і V_{min} . Зобразимо графіки змінення напруги на одній ділянці мережі для двох випадків.

- а) при відсутності регулювання напруги,
- б) при наявності регулювання напруги.

а) $V' = V'' = 0$ на ЦП

б) $V'=5\%$; $V''=0$

При зустрічному регулюванні, коли $V'=5\%$, відхилення напруги у споживачів у кінці лінії в період максимальних навантажень $ac' < ac$, а в період мінімальних навантажень $ab = ab_1$.

3 Способи і засоби регулювання напруги.

Змінення напруги у споживачів характеризується величиною падіння напруги, яке, якщо знехтувати поперечною складовою, визначається із відомого виразу для визначення ΔU :

$$\Delta U = U_1 - U_2 = \frac{Pr + Qx}{U_{ном}},$$

$$U_2 = U_1 - \Delta U = U_1 - \frac{Pr + Qx}{U_{ном}}.$$

Для змінення напруги на затискачах електричного приймача можна використовувати два способи, які змінюють одну із вхідних в цей вираз величин. У відповідності з цим розрізняють:

- регулювання U_1 на шинах ЦП (на електростанціях та ПС)
- змінення ΔU шляхом регулювання Q або x (P і r використовувати неможна, вони використовуються тільки в системних мережах).

Відповідно двом способам змінення напруги технічні засоби регулювання напруги підрозділяють на дві групи:

1 - засоби регулювання напруги джерела живлення $U_{\square}$;

2 - засоби зміни втрат ΔU .

Засоби регулювання U_1 :

Напруга U_1 регулюється на електростанціях шляхом регулювання струму збудження синхронного генератора. Такий захід можливий при наявності АРЗ (автоматичне регулювання збудження). При цьому діапазон регулювання генератора $\pm 5\%$. По цій та іншим причинам генератори електростанцій є допоміжними засобами регулювання.

Регулювання U_1 на ПС здійснюється за допомогою вбудованих в трансформатори пристроїв регулювання. Для цього обмотки трансформатора обладнують регульовальними відгалуженнями, які дозволяють змінити K_t (коефіцієнт трансформації). Регулювання відгалуженнями зазвичай виконують на стороні ВН трансформатора (так як на стороні НН струми набагато більше). **Конструктивне виконання такого рішення розглянути самостійно.**

За способом переключення регульовальних відгалужень трансформатори підрозділяються на два типи:

1 – з переключенням відгалужень без збудження (без навантаження) = трансформатори з ПБЗ,

2 – з переключенням під навантаженням = трансформатори з РПН.

Трансформатори з ПБЗ випускають для класів $U=6\div 20$ кВ. Виготовляють їх з 4-ма додатковими відгалуженнями і відповідно з 4-ма рівнями зміни напруги:

$+5\%$, $+2,5\%$, $-2,5\%$, -5% . Такі трансформатори не дозволяють здійснювати добове регулювання при зміні добових навантажень, але їх використовують для регулювання при сезонних змінах навантаження.

Трансформатори з РПН випускають для $U_{ном} \geq 35$ кВ. Вони виготовляються із збільшеним числом ступенів регулювання відгалужень і мають різні діапазони регулювання напруги: $\pm 9\%$; $\pm 12\%$; $\pm 15\%$; $\pm 16\%$.

Засоби регулювання напруги шляхом змінення ΔU .

1) Змінення опору мережі.

Складова активного і індуктивного питомого опору в розподільчій і живлячій мережах різні:

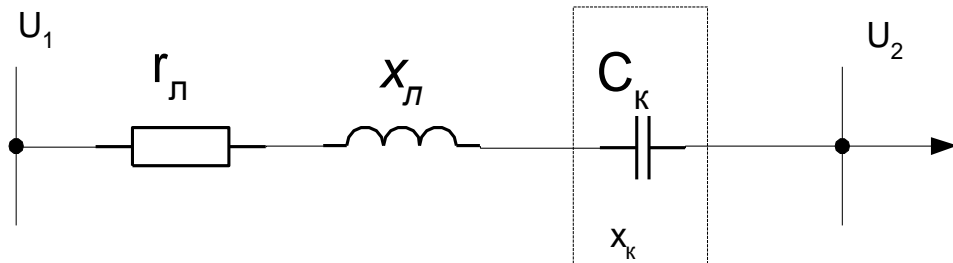
- в розподільчій мережі: $r_0 > x_0$,
- в живлячих (районних) мережах: $x_0 > r_0$.

У величині втрат напруги ΔU основну роль відіграє перша складова втрат (тобто $P \cdot r$)

При зміні перетину проводу F можна змінити значення r_0 і втрат. Тому в розподільчих мережах вибраний за навантаженням перетин проводу повинен перевірятися за припустимою втратою напруги $\Delta U_{доп}$

В живлячих мережах навпаки : $x_0 > r_0$ тому втрати напруги ΔU мало залежать від F , тобто збільшення перетину проводу в таких мережах для зменшення ΔU недоцільно.

Для зменшення втрат напруги зменшують x (індуктивний опір) лінії шляхом включення послідовно в лінію ємності (батареї статичних конденсаторів - БСК).

УПК – установка повздовжньої компенсації.

Таке включення ємності називається повздовжньою компенсацією, а пристрій для її реалізації – установкою повздовжньої компенсації (УПК).

Включення в розсічення ліній x_K частково компенсує (зменшує) індуктивний опір ліній x_L . А результуюче x буде дорівнювати:

$$x_{рез} = x_L - x_K.$$

В лінії без УПК повздовжня складова падіння напруги ΔU без УПК:

$$\Delta U_{безУПК} = \frac{P_2 r_L + Q_2 x_L}{U_{ном}},$$

при увімкненому УПК:

$$\Delta U_{зУПК} = \frac{P_2 r_L + Q_2 (x_L - x_K)}{U_{ном}} = \frac{P_2 r_L + Q_2 x_L}{U_{ном}} - \frac{Q_2 x_K}{U_{ном}}$$

Як правило використовують часткову компенсацію (недокомпенсацію), тобто $x_K < x_L$ із-за можливості резонансу при $x_K = x_L$.

УПК застосовують не тільки для покращення режимів напруги, але і для підвищення пропускної здатності лінії.

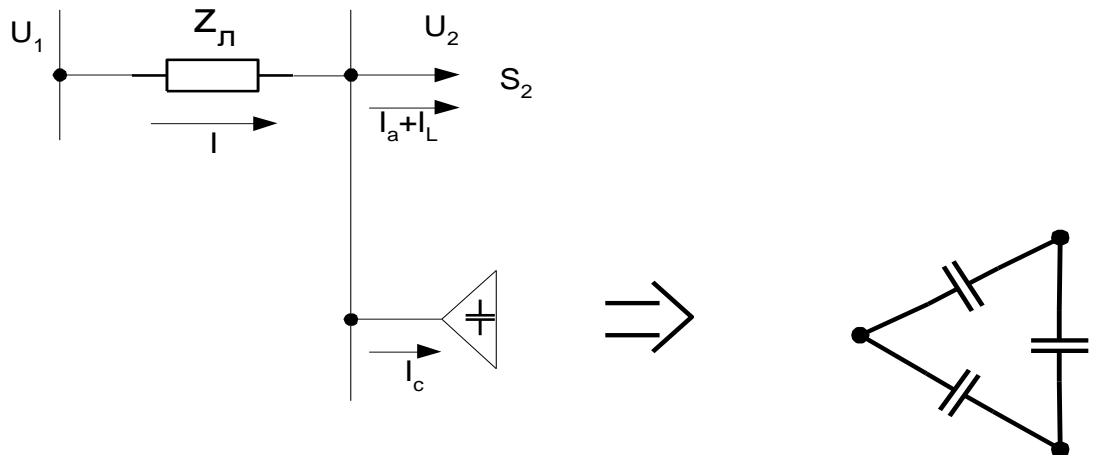
Основні характеристики УПК:

- 1 - тут x_K нерегульоване,
- 2 - зміни x_K – можна змінити дискретно (неплавне регулювання),
- 3 - тільки часткова компенсація,
- 4 - регулювання тільки в одну сторону.

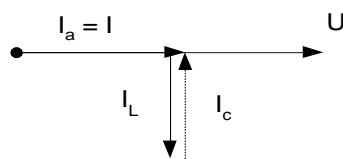
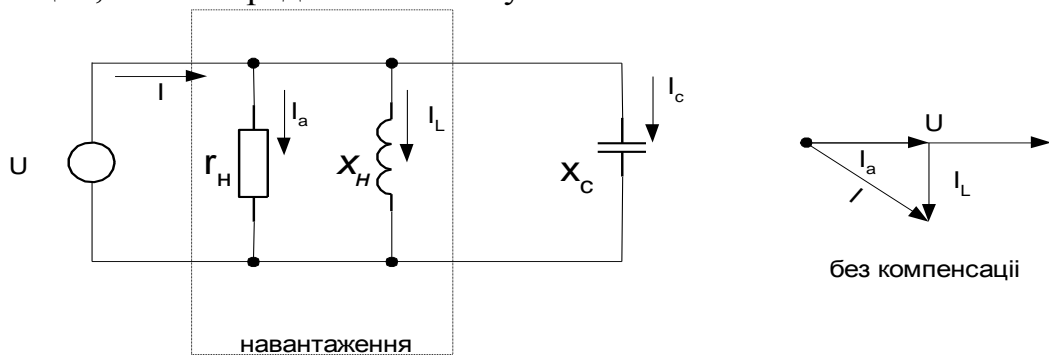
2) Регулювання напруги (U) шляхом змінення потоків передаваної реактивної потужності (Qs) мережі.

Для зменшення передаваної Q здійснюють її компенсацію за рахунок підключення ємності паралельно індуктивному навантаженню. Таке

включення ємності називається поперечною компенсацією. В якості компенсуючих пристроїв використовують БСК (в основному).

Схему заміщення мережі і векторну діаграму, що пояснює поперечну компенсацію, можна представити наступним чином.

При включенні БСК за допомогою Q_k результуюча повна потужність в мережі:

$$Q = j(Q_2 - Q_k)$$

При установці компенсуючих пристроїв продольна складова падіння напруги буде рівна

$$\Delta U = \frac{P_2 r_{\text{л}} + (Q_2 - Q_k) x_L}{U_{\text{ном}}} = \frac{P_2 r_{\text{л}} + Q_2 x_L}{U_{\text{ном}}} - \frac{Q_k x_L}{U_{\text{ном}}}$$

Ця складова є втратою ΔU в мережі до компенсації. Друга складова – як добавка напруги $\Delta U_{\text{рег}}$

$$\Delta U_{рег} = \frac{Q_K x_L}{U_{ном}}, Q_K = \frac{\Delta U_{рег} U_{ном}}{x_L}$$

Потужність БСК Q_K визначається номінальною напругою мережі ($U_{ном}$) і її індуктивним опором X_L .

Такий спосіб регулювання також, як правило, дає можливість дискретного регулювання і регулювання тільки в одну сторону.

При виборі засобів регулювання мережі керуються наступним:

- основним, більш важливим і ефективним засобом, є трансформатори з РПН,
- інші способи носять допоміжний характер.

4 Питання для самоконтролю

1. Заходу щодо зниження втрат енергії в електричних мережах.
2. Завдання розрахунку електричних мереж.
3. Векторна діаграма лінії електропередачі.
4. Залежності між напругами й потужностями початку й кінця елемента електричної мережі.
5. Розрахунок режиму лінії електропередачі.